

A Kossuth Könyvkiadó gondozásában, Gergely Jenő tollából megjelent „A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971” című könyv felidézi, hogy a felszabadulás után Mindszenty József, a katolikus egyház primása azonnal fellépett a fiatal demokrácia forradalmi lépései ellen.

Az államforma

A fiatal népi demokratikus hatalom — olvashatjuk — republikánus jellegű volt, ennek konzekvenciáját le kellett vonni az államforma terén is. 1945–46 fordulóján napirendre került, hogy a monarchia helyébe létre kell hozni a köztársaságot. Mindszenty minden erejét latba vetette, hogy megakadályozza a köztársaság kikiáltását. Kiallásra szólította fel a püspököket, akiknek többsége azonban nem kívánta exponálni magát a királyság intézménye mellett. Mégis a primás 1945. december 31-én levelet intézett Tildy Zoltán miniszterelnökhöz és Varga Béla plébánoshoz, az Országgyűlés elnökéhez: „Úgy értesülök, hogy a Nemzetgyűlés a közeljövőben napirendre szándékozik hozni az alkotmányreformokat, köztük a köztársaság behozatalát az ezeréves királyság megszüntetésének tervével. Ha ez a hír megfelel a valóságnak, ha nem is kaptam erről hivatalos tájékoztatást: a magyar primások több mint 900 éven át állandóan gyakorolt közigazgatási tiszteiből folyólag óvást emelek eme tervek ellenében.”

Az 1946. április 2-án tartott püspöki konferencián Mindszenty ismertette a kormányhoz intézendő memorandum — és a nyilvánosságnak szánt deklaráció — tervét, amelyekben el kívánta marasztalni a köztársaság intézményének bevezetését. A püspöki kar többsége ezt nem tartotta célszerűnek, így a dokumentumok ad acta kerültek.

Az egykamarás nemzetgyűlés létrehozása, a köztársaság kikiáltása, a katolikus főpapság — elsősorban a hercegprimás — több, feudális korból származó előjogát semmisítette meg: a felsőház eltörlése után a püspökök többé nem voltak hivatalból tagjai a törvényhozásnak; a püspöki kar ezek után nem tárgyalhatta meg előzetesen a törvényjavaslatokat, hogy azokról bizalmasan véleményt nyilváníthasson; megszűnt a hercegprimás joga, hogy végtét emelhesse az egyház ügyeit érintő törvényeket illetően; véget ért Mindszenty királykoronázási joga; eltörölték a püspökök örökös főispáni rangját.

E reformok nem irányultak az igehirdető egyház, még kevésbé a vallásos hit ellen, csupán az egyház feudális eredetű előjogait, hatalmi pozícióit érintették. Márpedig — az egyházi tanítás szerint — az államforma és a társadalmi rendszer az egyház számára mindaddig közömbös, amíg az biztosítja az igehirdetés szabadságát.

A konzervatív egyházi vezetés szembenállása a demokratikus reformokkal még egyértelműbb volt a magánélet szférájában. 1945 végétől ugyanis erőlyes harcra kezdtek a házassági törvénynek a válást megkönnyítő módosítása ellen. Mindszenty 1946. május 15-én kiadott körlevele csak az állami házasságkötés érvényét ismerte el, s a fogamzásgátlást, a születésszabályozást csakúgy, mint a családtervezést bármely formáját, erkölcsi bűnnek minősítette.

E konzervatív nézetekkel több egyházi vezető, köztük Czapi-

Gyula egri érsek, ismételten szembekeverült. 1946 tavaszán — nyarán még a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testületének (KALOT) a vezetői is szembe fordultak a Mindszenty-féle irányzattal: a primás konfrontációt kereső magatartását öngyilkos politikának minősítették, és az új viszonyokkal való együttélést szolgáló modus vivendi kialakítására törekedtek. Mindszenty erre megtagadta a KALOT egyházi támogatását és kétségbe vonta a szervezet katolikus jellegét. Az egyházi felső vezetés belügyeiben járatos páter Nagy Tőhötöm 1946 májusában ezt je-

BANÁSS, CZAPIK, GRÓSZ, ORTUTAY

Folytak a kísérletek a tárgyalások útjának egyengetésére

gyezte fel naplójába: „A Primás immár végzetesen a Kőrödi Kantonák, a Kray bárók és Schlachta Margitok befolyása alá került.”

Az iskolák államosítása

Az államnak és a katolikus egyháznak az iskolai oktatással kapcsolatos első konfliktusai a nyolcosztályos egységes általános iskola létrehozása körül alakultak ki. Ezt az iskolát már az 1940. évi 20. tc. tervbe vette, de annak megszervezése csak a felszabadulás után kezdődött meg. A katolikus egyház vezetése fenntartásokkal fogadta az iskolák egységesítését, a felekezeti „közösködést”, s féltette nagyhirű gimnáziumait is. A nyolcosztályos általános iskolában az egységes állami iskolák előfutárát látták. Mindszenty a miniszterelnökhöz intézett átiratában már 1945. október 2-án határozottan tiltakozott az egységes nyolcosztályos általános iskola ellen, amely szerinte sérti az egyház iskolafenntartási jogát.

A fennálló törvények értelmében az iskolafenntartó — köztük a katolikus egyház — iskoláiban az államilag engedélyezett saját tankönyveit használhatta. A felszabadulás után azonban ezek egy részét — a demokrácia- és a szocializmusellenességük, valamint a szovjetellenes kitételeik miatt — betiltották. Pótlásuk, részben az egyház ellenkezése miatt, nem volt lehetséges. Amikor pedig a kommunista képviselők a parlamentben az állami tankönyvkiadást, a fakultatív hitoktatás bevezetését, az általános iskola teljes kiépítését követelték, Mindszenty megint csak tiltakozott.

Az állam és az egyház viszonya különösen akkor éleződött ki, amikor 1948 nyarán napirendre került az iskolák államosítása, ami súlyosan érintette a katolikus egyház érdekeit. A nem egészen 3000 állami iskolával szemben ugyanis több mint 4600 felekezeti iskola volt, és ebből 3000-nél is több a katolikus. A nem felekezeti iskolában tanuló diákoknál jóval többen jártak felekezeti, közülük közel félmillióan katolikus iskolába. Mindszenty 1948. május 11-i

Történelem

A Mindszenty ügy

A konzervatív álláspont

Megosztja az egyházat

rontációt vállaló magatartása — olvashatjuk a könyv értékelését — különösen ott vált veszélyessé, ahol a hívek kulturális színvonala, tájékozottsága alacsony szinten állt, hitük pedig emócióktól volt fűtött. Ilyen közegben a tömegtiltakozások szervezése magában rejtette az atrocitásra fajulás veszélyét, ami viszont az államhatalmi szervek — sajnos törvényes kereteket is áthágó — megtorlását váltotta ki.

A torzulások jelei

A feszült légkörben nemkívánatos események is történtek, a legsúlyosabb június 3-án Pócsperiben, ahol a rendőrség lépett fel az utcára vitt parasztok ellen, s ahol megölték egy rendőrt. A lefolytatott „nyomozás” s az azt követő bírósági eljárás propaganda jellege már jelezte a kezdődő torzulásokat. Nem lett volna szükség az egyszerű falusi hívek megfélemlítésére, az indulatok további felkorbácsolására. A hívek, a tanítók, sőt a papság jelentős része enélkül is az iskolák államosítása mellé állt.

1948. június 16-án a parlament 230:63 arányban elfogadta az iskolák államosításáról a törvényt.

1948 nyarán a nagytőke kisajátításával, a nagypolgárságnak a politikai életből történt kiszorításával felgyorsultak az események. A gyorsításra való törekvést jelezte, hogy Rákosi Mátyas jelezte, hogy Rákosi Mátyas jelezte a kommunista párt funkcionáriusainak 1948. január 10-i értekezletén bejelentette: az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval. És a két munkáspárt egyesülése nyomán létrejött Magyar Dolgozók Pártja szövetségi politikájában, így az annak részét képező egyházpolitikában is, torzulások jelei kezdtek mutatkozni. Rákosi Mátyas 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszédében bejelentette, hogy a párt irányt vesz a mezőgazdaság szocialista átszervezésére, ami közvetlenül érintette a birtokos parasztságot, a parasztsághoz fűződő viszonyt. Ennek egyházpolitikái vonzatai is voltak, hiszen az állam és a katolikus egyház megegyezésének ilyen körülmények közt még inkább akadályozói lettek a magántulajdonon alapuló társadalmi rend hívei, illetve a demokratikus politikát minden téren elutasító Mindszenty. Az MDP kezdeményezésére ezért ellenük nagy erejű kampány indult, miközben tovább folytak a kísérletek a püspöki karral folytatandó tárgyalások érdekében.

(Folytatjuk.)

VÁRNAI FERENC

Az egyház kemény harcra szánta el magát az iskolák államosítása kérdésében, de a születőben levő szocialista hatalom is következetes maradt. Az egyház kon-